

A MAGYAR TANÁCSKÖZTÁRSASÁG MŰVELŐDÉSPOLITIKÁJA

Válogatott rendeletek, dokumentumok, cikkek. Sajtó alá rendezte Petrák Katalin és Milei György. Bp. 1959. Gondolat K. 381 l. (Nemzeti Könyvtár).

A Tanácsköztársaság 40. évfordulójára megjelent könyvek között kiemelkedő helyet foglal el ez a hézagpótló mű, amely a Tanácsköztársaság művelődési politikájának legfontosabb dokumentumait gyűjti egybe, a Párttörténeti Intézet gondozásában. Közel másfélszáz rendeletet ad közre e könyv; felöleli az iskolai- és iskolán kívüli népoktatás, a sajtó, a könyvkiadás, a tudományos intézmények és a különböző művészeti ágak (irodalom, film, színház, zene, képzőművészet) irányítására és további fejlesztésére vonatkozó rendeleteket. Függetlenül közli az idevágó legfontosabb cikkeket és egyéb dokumentumokat, jegyzeteiben tovább szélesíti ismereteinket a rendeletekben felmerülő kérdésekről, végül eseménynaptár és különböző szakbibliográfiák egészítik ki a kötetet. Mindez együttesen könnyen áttekinthetővé, jól kezelhetővé is teszi e hasznos könyvet. Petrák Katalin és Milei György szerkesztők igen alapos kutatómunkát végeztek, s gondosan, lelkiismeretesen válogatták össze a könyv anyagát; olyan gyűjteményt adtak az olvasó kezébe, amit a különböző szakemberek is haszonnal forgathatnak. A könyvet méltó, izléses külsőben jelentette meg „Nemzeti Könyvtár” sorozatában a Gondolat Kiadó.

Sokoldalú és szerteágazó rendeleteket, intézkedéseket és terveket foglal magába ez a kötet. Meggyőzően bizonyítja, hogy a Tanácsköztársaság művelődési politikája az ember felemelését és haladó nemzeti kultúránk kiszélesítését egyszerre szolgálta. A proletárdiktatúra államhatalma gondoskodott arról, hogy a művelődés lehetőségeitől addig nagyrészt elzárt néptömegek előtt kinyíljen a tudomány és a művészetek birodalma, a művelődés minden lehetősége, s ugyanakkor arra is gondja volt, hogy a különböző tudományágak, művészetek számára megteremtse a fejlődésükhöz szükséges feltételeket. A kulturális élet irányítói gondosan ügyeltek arra, hogy a volt kizsákmányoló osztályok kulturális monopóliumának felszámolása közben az emberiség korábban felhalmozott kulturális értékeiből semmi veszendőbe ne menjen, ellenkezőleg: ezen érté-

kek a kialakítandó új, szocialista kultúra épületének alkotó tégláivá váljanak.

E törekvés az egyes rendelet-csoportokon belül is megmutatkozik. A kötet egésze jól mutatja meg, milyen összefüggések vannak az egyes intézkedések között, hogyan egészíti ki például az iskolán kívüli népoktatás terve az iskolák átszervezését célzó reformterveket. Vagy a művészetek területén: hogyan függ össze a színházak, mozik, a könyvkiadás átalakítása, a műkincsek köztulajdonba vétele az új színházpolitikával, a dolgozó osztályokból kinövő új közönség izlésének fejlesztésével, a könyvtárhálózat kiszélesítésével, az írók és művészek anyagi támogatását szolgáló intézkedésekkel, s végül a tudományok és művészetek olyan vezető szerveinek (direktóriáinak) létrehozásával, amelyekben maguk a tudósok, írók, művészek veszik kezükbe szakterületük irányítását.

A rövid bevezető tanulmány — Petrák Katalin és Milei György tollából — ha vázlatosan is, alapjában helyesen ismerteti és értékeli a Tanácsköztársaság kulturális intézkedéseit. Rámutat, milyen nehéz helyzetben — imperialista csapatokkal körülvett országban — vállalta és kezdte meg 1919-ben a proletariátus államhatalma a szocialista kultúra alapjainak lerakását. Bár utópisztikus elgondolások is érvényesültek olykor a tervezés során — főként bizonyos tapasztalatatlanság következtében — a főkérdések, a kulturális élet szocialista átszervezésére irányuló elgondolások alapján helyesek, reálisak voltak és sok vonatkozásban ma is tanulsággal szolgálnak. Rendkívüli feladatokat oldott meg a Tanácsköztársaság művelődéspolitikája rövid négy és fél hónap alatt es mindez nem vált volna lehetségessé, ha a haladó magyar értelmiség színe-java lelkesen nem támogatja az új, szocialista szellemi élet alapjainak, szervezeteinek kialakítását.

Nagy haszonnal forgathatjuk e könyvet a Tanácsköztársaság irodalmának, irodalmi életének vizsgálata közben is. A kötetet olvasva jobban megértjük, miért csatlakoztak a haladó magyar írók szinte egyöntetűen

a Tanácsköztársasághoz, s vettek részt — a haladó értelmiség nagy részével együtt — szép célkitűzéseinek, s ezen belül a szocialista kultúra kialakításának megvalósításában. Igen tanulságosak a gyűjteménynek az irodalommal kapcsolatos dokumentumai, s különösen az Írói Direktórium 1919 júliusában készített javaslata — az írók munkájának anyagi biztosításáról és egyéb fontos kérdésekről, — amely most első ízben jelent meg nyomtatásban. A bevezető tanulmány rajza irodalmunk akkori állapotáról és új kezdeményezéseiről lényegében egybehangzó az irodalomtörténészeknek ezen a területen végzett eddigi kutatásaival, de egyben új feladatokat is ró a további kutatómunkára. Elsősorban a kommunista írók akkori nézeteinek, a kialakítandó szocialista irodalomról alkotott elképzeléseinek elvi bírálatát és értékelését igényli, amely néhány esetben arra is rávilágíthatna, hogy az irodalmi életben irányító szerepet betöltött kommunista írók nyilatkozatai, az új irodalomról vallott állásfoglalásai milyen érdekes hasonlatosságot mutatnak olykor egyes haladó polgári írók akkori elképzeléseivel.

Helyesen és mértéktartóan mutat rá a bevezetés, hogy a Kassák Lajos által vezetett „aktivista”-csoport helye és szerepének értékelése a Tanácsköztársaság irodalmában még nincs megnyugtatóan tisztázva, hogy további irodalomtörténeti kutatások nyomán kell majd feltárni ellentmondásaikat; levalasztani a nézetükben rejtőző lényegében szocialista elemeket a burzsoá ideológiát tükröző anarchisztikus lázongásoktól, az új forma kialakítására irányuló pozitív törekvéseket a formalista, egyhelyben topogó kísérletezésektől. Különösen fontos e feladat elvégzése azért is, mivel Kassákék kommunista irodalomnak nevezték a maguk „aktivista” törekvéseit, s mert (Komjáték 1917 végén történt leszakadásától eltökélve) csak a proletárforradalom megdöntése után, az emigrációban vált el a Ma kommunista irányba haladó szárnya — Barta Sándor,

„PIRKADÁSA A MAGYAR ÉGNEK”

Szerkesztette és az előszót írta Halasi Andor. Bp. 1959. Szépirodalmi K. 264 l.

Ady Endre: *A hadak útja* c. versének egy sorát választotta a kötet címéül a szerkesztő; s találoán, hiszen az ő nevével függ össze minden haladó, forradalmi szándék a századelőn e magyar glóbuson, ahol „*Uj hadsereg a hadak útján, Uj legenda, új harcoss ének*” jeleztek az utat a beteljesülő, a „kész Jövő”, — az 1918-as és 1919-es forradalmak felé. Ez a szép kiállítású kötet a Magyar Tanácsköztársaság megalakulásának negy-

Kahána Mózes és mások — a dekadens formalizmushoz visszakanyarodó szárnyától.

Maga a bevezetés csak érinti ezeket a problémákat, megoldásukra már csak természeténél fogva sem vállalkozhatott. Valóban hasznos lenne, ha a kötet szerkesztői nagyobb elemző tanulmányt, a Tanácsköztársaság művelődéspolitikájának egészét elmélyülten bemutató, az egyes problémákat megoldó monográfiát készítenének, hiszen az anyag — amely a kötetben közreadottnál sokszorosán több — összegyűjtve a birtokunkban van és a bevezető tanulmány ígéretes biztosítéknak látszik arra, hogy e nagyobb feladatot is helyes elvi alapokon és sikeresen fogják megoldani. Egy ilyen elemző tanulmányban módjuk lesz az értelmiség pozitív magatartása indítékainak további vizsgálatára is. Kidolgozhatják a haladó értelmiség és nagyfokú feladatvállalásának további ösztönzőit, amelyek között fontos helyet kell kapjon a kulturális élet területén túlmenően a Tanácsköztársaság egész politikája, s ezen belül a nemzeti függetlenségi harc, az ország megvédésére irányuló erőfeszítés is. Ugyancsak e tanulmány feladata lenne annak a vizsgálat, hogyan fűgnek össze a Tanácsköztársaság művelődési politikájában előforduló utópisztikus túlzások és az ezek következtében létrejött hibás nézetek a Tanácsköztársaság egész politikájának hasonló hibáival, nézeteivel. Az ilyen összehasonlításból adódó tanulságok megkönnyítenék számunkra annak a megértését, miért következett be bizonyos fokú visszahúzóadás, megtorpanás egyes írók munkásságában a proletárforradalom utolsó heteiben.

Megjegyzéseinkkel e további — és nem könnyű — feladat vállalására szeretnénk „rábeszélni” a kötet szerkesztőit. Hiszen *A Magyar Tanácsköztársaság művelődéspolitikája* sokszínű, gazdag kötet a művelődés területén dolgozó szakembereknek szinte nélkülözhetetlen kézikönyvvé vált.

József Farkas

venedik évfordulójára készült és tizenhét kortárs író és költő visszaemlékezéseit tartalmazza.

Az őszirózsás és a proletárforradalom irodalmának feltárása, dokumentumainak összegyűjtése még alig elkezdett munka. Pándi Pál *Vörös zászlókkal* c. kötete, amelyet az 1919-es forradalom költészetéből állított össze; Durkó Mátyásnak Móricz Zsigmond forradalmak alatti írásaiból összegyűjtött

könyve; Remete László: Irodalom—forradalom 1917—1919 c. antológiája; az MSZMP Párttörténeti Intézetének munkatársai, Petrák Katalin és Milei György által sajtó alá rendezett *A Magyar Tanácsköztársaság művelődéspolitikája* c. kötetben közölt dokumentumok; József Farkas több publikációja segítségével vált a magyar történelem és irodalom e nagy korszakváltó idejének költői-írói termése hozzáférhetőbbé szélesebb olvasóközönség számára. (József Farkastól várjuk egyébként a közeljövőben négy kötetben közreadandó — e kor teljes irodalmi anyagát tartalmazó — gyűjteményt is.)

A korabeli irodalom dokumentumai mellett természetesen nagy érdeklődést kelthetnek az irodalomtörténet kutatói számára mindazok a megnyilatkozások, amelyeket a kortársak, a forradalmi események aktív résztvevői akár írói műbe oldottan (lásd erről K. Nagy Magda tanulmányát a *Kortárs* 1959. 8. sz.-ban!), akár közvetlen visszaemlékezések formájában később elmondanak. Ez utóbbi téren — többek közt — igen fontosak a Lányi Ernőné által szerkesztett kötetek (*Hősi harcok emlékei*. Bp. 1955. és *Nagy idők tanúi emlékeznek* 1918—1919. Bp. 1958.), amelyek azonban főleg munkásmozgalmi, történelmi szempontból jelentős emlékek gyűjteményei. É sorba tartozik tulajdonképpen a jelen kötet is, bár — mivel szerzői írók, költők — természetesen nagyobb helyet kap benne a művészi tónusú, irodalmi vonatkozású valóság. A szerkesztői előszó találóan jellemzi ezt az egész kötetet átítot alaphangot. „Mi, akik összehívtuk ezt a találkozót, — írja Halasi — mindenkinek megmondtuk: beszéljenek a szívéből, nem közhelyeket és nem száraz kortörténeti adatokat várunk tőlük, hanem írói élményeket; álmódják vissza magukat ifjúságuk eme tüzes és viharos szakába, s amiket a visszaemlékezés bennük felkavar, mondják el őszintén, a saját hangjukon, az egyniségük szerint.”

Valóban, így is születtek ezek az írások. Valamennyi szerző e kötet számára írta meg emlékeit, csupán Madarász Emiltől olvashatunk negyedszázaddal ezelőtt született írást, egy 1933-ban Moszkvában oroszul kiadott elbeszélés fordítását, amely a Tanácsköztársaság bukásának és a Peidl-kormány szégyenteljes letűnésének idejéről szól. Bár a két forradalom veteránjai közül sokan eltávolítottak már sorainkból, mégis — s ez egyik hiányérzetünk a kötetrel kapcsolatban — talán még gazdagabbá lehetett volna tenni e gyűjteményt még élő írók, költők emlékezeivel. Hiányoljuk pl. Illés Béla, vagy Kahána, Mácza nevét (igaz, az utóbbiak nem Magyarországon élnek, de azért meg lehetett volna keresni őket), de pl. Kassák Lajos is helyet kaphatott volna tán a kötetben, hiszen,

— helyesen — a szerkesztő arra törekedett, hogy különböző irodalmi árnvalatokhoz tartozókat hozzon össze a nagy időkre emlékezős kerekasztala mellé. S életsorsban, írói pályában, politikai felfogásban és fejlődésben 1918—19-ben oly eltérő szinten álló írók szavaiból mégis egyetlen összehangzó tanúságtételt csendül ki. Az nevezetesen, hogy valamennyien úgy emlékeznek erre az időszakra, mint a magyar nép életének és valamennyiük életének legszebb ünnepére; olyan csodálatos vállalkozásra, amely véget vetett az öldöklő imperialista rablőháborúnak, véget vetett a magyar nép évszázados társadalmi elmaradottságának, kulturális elcsesztésének, s hogy a proletariátus vér nélkül vette kezébe a hatalmat, s vállalta a két legnemzetibb feladatot: a dolgozó nép hatalomra juttatását, és az idegen burzsoázia ellenében a proletárnemzet függetlenségének megvédését. Az írói vallomások egybehangozóan tanúsítják, hogy 1919 tavaszán az a fordulat következett el, amelyet a magyar irodalom legjobbjai másfél vagy két évtizeden át készítettek elő; azt bizonyítják, hogy a progresszív írói törekvések, a jelentős magyar írók túlnyomó többségének törekvései szervesen és folytonosan fejlődtek eladdig a fokig, hogy örömmel üdvözölhették és szívesen segítették a proletárdiktatúrát az irodalom frontjain, a kulturális élet különböző területein. A magyar irodalom 1919 tavaszán érett volt arra, hogy szocialista szellemiséggel telítődjék, hogy új korszakot nyisson a magyar nép művelődésében. Igaz, hogy a bukás után sokakban összeomlott a még nem elég erős hit, avagy a gyenge alapú meggyőződés, de vajon mi bizonyíthatná jobban e kötet szerzőinek és a már meghalt kortársak számtalan ismert emlékezésének igazságát, mint éppen az, hogy a 19-es eszmékhez hűséges írók és költők alkotják ma is, — négy évtized után — a magyar irodalom jövődő útjának mércéjét.

S még valamit bizonyítanak ezek az írások: azt, hogy e történelem- és irodalomformáló korban valamennyien úgy voltak írók, hogy egyszersmind az utca életének, a forradalmi mozgalmaknak eleven áramában éltek. Együtt örültek a proletártömegekkel a sikerek idején, s együtt szorongtak velük a nehézségek óriában. Akárhány író is beszél e korban született verseiről, vagy kötetéről, ezek tapinthatóan, érezhetően a mélyen átélt valóságból sarjadtak ki. Másrészt éppen ezért — vagyis az élet és az irodalom együttlélegzése okán — nem csodálkozhatunk azon, hogy sok író oly nagy teret szentel nem annyira irodalmi munkásságának, mint inkább a forradalmi események elmondásának, mert hiszen valamennyien egy életre szóló erkölcsi és művészi erőt merítettek belőle. Így ír Fodor József a tokaji fronton

vívott harcokban való részvételéről; Veres Péter pedig arról, hogy fiatal földmunkás léte re miképpen teremtette meg néhányadmagával Balmazújvárosra a direktórium nevében a munkáshatalmat. Gergely Sándor a rokkant katonák, a vakok és féllábú emberoncok kitörő öröme, elszánt akaratára emlékezik, amivel azok a kommunisták segítségére siettek, mert tőlük emberi megbecsülést, támogatást várhattak. Györy Dezső poétikusan szép, novellakerekességű írásában támasztja fel Eötvös-kollégiumbeli ifjúi hevülését, majd a felvidéki harcokat, a legendás-hírdő 39-es vörösdandár és Karikás Frigyes politikai biztos emlékezetét. Szabó Pál Várad életének változását idézi; s hasonlóképpen Dutka Ákos is a *Holnap* városáról ír; hit-tel állítván, hogy a forradalom eszméje a körösmenti metropolisban erjedt volt, itt lélegzette be azt Ady is, Kun Béla is, akiről ő festi Bölöni György és Gárdos Mariska mellett a legelőbb portrét.

Barta Lajos forró pátosszal megírt, filozófikus emelkedettségű emlékezése; Lengyel Józsefnek a forradalmas ifjúságról írt szép sorai; avagy Lányi Sarolta bensőséges melegségtől fűtött — egy szocialista család életét megjelenítő — költői írása, mind-mind külön színt jelentenek ebben az együttesben.

Gárdos Mariska, B. Szucsich Mária, Várnai Zseni írásainak túlnyomó részét szintén a forradalmak idejének vagy egy-egy jellegzetes eseményének költői ábrázolása tölti ki, mégis az ő írásaikban — a már említett szerzőknél nagyobb mértékben — található számtalan érdekes, új vagy újszerűen bemutatott adatot és összefüggést az irodalomtörténész. Igen érdekes Gárdos Mariska emlékezése a *Népszava Olvasótárára*, a *Vörös Ujság* szerkesztőségi munkájára. A Tanácsköztársaság sajtóviszonyairól mond el érdekes adalékokat Bartáné Szucsich Mária, aki Tutsek Annától vette át a *Magyar Lányok*, ill. akkor már *Lányok Ujságja* szerkesztését. Várnai Zseni a Margitszigetet birtokukba

vevő proletárgyerekekről szóló megemlékezései mellett verseinek, köteteinek sorsáról tudósít, s a gyermekeknek rendezett színházi és mozielőadásokról mesél. Ugyane vonatkozásban igen jelentős Nádass József írása, aki 1919-ben hol a Vörös Őrség parancsnokságán dolgozott, hol azon fáradozott — Gábor Andor közreműködésével —, hogy a proletárok és vörösörök eljussanak a Nemzeti Színház széksoraiba. Bölöni György, aki Svájcban képviselte ez időben a magyar sajtót, érdekesen jellemzi a kor részvevőit, a Tanácsköztársaság külföldi visszhangját, s a júliusi napok itthoni hangulatát. Irodalomtörténeti szempontból azonban talán mindannyiukénál érdekesebbek Halasi Andor és Gellért Oszkár visszaemlékezései. Halasi az irodalmi eseményekben fontos szerepet játszott kortárs élményeivel teszi elevenebbé a korabeli dokumentumokból eddig is ismert adatokat az Írói Tanács, a választmány, a direktórium megalakulásáról és munkásságáról, az írók és kritikusok élet- és munkaviszonyairól, vitákról és színházi előadásokról. Gellért Oszkár 1918 decemberében kiadott — ma már alig ismert — kötetét, *A diadalmas forradalom könyvét* ismerteti, amelyben az 1918-as forradalom kiemelkedő szereplőinek, a népkormány tagjainak és 75 magyar írónak önvallomását szolgáltatta meg. Igen érdekesek a Vörösmarty Akadémia megalakulásával, s a *Nyugatnak* a proletárdiktatúra alatti arculatával kapcsolatos megállapításai.

A kötet egészében véve — egyes adatok vagy esetek esetleges szubjektív színezése ellenére — irodalomtörténeti kutatások szempontjából is jelentékeny mű, egyben pedig lélekemelő olvasmány, mert a forradalmakban aktív szerepet játszott alkotó művészek tisztelgése ez a negyven éve megvalósult munkáshatalom dicső emléke előtt.

Illés László

CSANÁDI IMRE—VARGYAS LAJOS: RÖPÜLJ PÁVA, RÖPÜLJ

Magyar népballadák és balladás dalok. A bevezető, a válogatás és a jegyzetek Csanádi Imre és Vargyas Lajos közös munkája. Bp. 1954. Szépirodalmi K. 587 l.

Az irodalomtörténet és folklórisztika régi, sokat vitatott, de még távolról sem lezárt problémája: a népballadák kérdése. A népballada keletkezése, kapcsolata a régi magyar költészet alkotásaival, a megvilágításra vár. A nép között élő balladaszövegek összegyűjtése többé-kevésbé befejezettnek tekintendő. „A szövegek rendszeres, tudományos feldolgozása, stíluskritikai vizsgálata, a régi irodalommal, a külföldi népköltéssel való összevetése még mindig a jövő feladata.”

(Kodály: *A magyar népzene*, Bp. 1952. 3. l.) — Nem szándékunk, hogy mindezeket a kérdéseket egy szűkreszabott recenzio keretében érintsük, csupán a figyelmet kívánjuk felhívni eddig leggazdagabb balladagyűjteményünkre és egy-két ponton adalékot szolgáltatni a régi magyar irodalmi szövegek és népballadák kapcsolatahoz.

Előljáróban magáról a kötetről néhány szót. A balladaszövegeket Csanádi—Vargyas

tartalmas, szépen megírt, sok problémát felvető-érintő bevezetője előzi meg. Ezután következnek a balladák a következő csoportosításban: I. Klasszikus balladák; II. Történelmi balladák, vitézi, bujdosó és rabénekek; III. Lírai balladák; IV. Strófaismétlő balladák; V. Betyárballadák, rabnóták; VI. Új balladák. Kiegészíti a könyvet: a válogatás, csoportosítás, címek, szövegközlés, dallam és szövegforrásokra vonatkozó jegyzetek, valamint sorrendi mutató, az egyes balladák jegyzetei, szómagyarázat és betűrendes mutató. A pusztá felsorolásból is kitűnik, — a szerzők minden filológiai kíváncságot igyekeztek kielégíteni. A könyv színvonalát még emelik Csikós Tóth András és Csillag Vera illusztrációi.

A ballada-csoportok közül a régi magyar irodalom kutatója számára a második a legérdekesebb: Történelmi balladák, vitézi, bujdosó és rabénekek. Azért ez a csoport, mert a régi irodalmi szövegekkel való rokonság ezeknél a balladáknál tapintható leginkább, ami lehetőséget ad arra, hogy a ballada-keletkezés kérdéséről az oldalról megközelíthessük.

Solymosy Sándor fogalmazta meg először, hogy a ballada rokonságot mutat a történelmi énekekkel, noha a kompozícióbéli különbségek igen nagyok: „... szoros kapcsolatot kell sejttenünk az egykori népénekek s a mai népballadák között, vagy határozottabban: népi balladánk eredete visszavezetendő egykori hegedős-énekekre” (*Magyar-ság Néprajza*, III.² 75. l.). Állítását egyebek között a hegedős-énekek és balladák verskezdetének hasonlóságára alapozza. Újabb ezt a gondolatot támogatja más oldalról Takács Lajos is, *Históriások, históriák* c. könyvében: „A história és a ballada legszorosabban összefügg egymással. Mint műfaj könnyen elválászhatók, külön műfaji jegyeik, életformájuk révén, de mihelyt a história kiszakad eredeti környezetéből, elkerül az énekestől és a füzetlapról, tehát mint dal terjed tovább, teljesen úgy viselkedik, mint a ballada, illetve a népi énekgyakorlatban átalakulva felveszi a szóbeliség jellemző jegyeit” (109. l.). Takács a még ma élő utolsó vásári históriások életét vizsgálja és írja le. Számos példán bizonyítja, hogy ezek a furcsa, elkorcsosult, a társadalom legalján élő emberek, a hajdan virágzó énekes, hegedős, lantos rendnek csenevész utódai és így a nagyon megváltozott életviszonyok között is a régi népi éneklésmód, énekkultúra hordozói. Újabb balladáinkkal való szoros kapcsolatuk kétségtelen, éppenúgy, mint ahogy nyilvánvaló őseik szerepe is régi balladáink megőrzésében, továbbhagyományozásában. Kálmány Lajos például a ballada-énekesek külön rendjét tételezi fel. Ha nem is tudjuk ezt bizonyítani, az énekes rendek

szerepe ebben a vonatkozásban kétségtelen fontos volt.

Vannak olyan balladáink, amelyeken érezzük a műköltő kezennyomát, mivel azonban csak a népi hagyományban élt napjainkig, népi alkotásnak kell tekintenünk. (*Megjártam a hadak útját, Kerekes Izsák*).

Más esetben ismerjük a balladában elmondott történet irodalmi párhuzamait; a feldolgozás, a koncepció azonban teljesen népi, balladai; a szóbeliség alakító-formáló jegyeit viseli magán: népi-művészi alkotás (*Szilágyi és Hajmási*). Természetesen ezzel nem azt a túlhaladott feltevést akarjuk támogatni, miszerint a ballada a nép közé lesüllyedt kulturális érték lenne. Kétségtelen bármi legyen is a ballada forrása; ha egy történet a nép közé kerül: új életet kezd élni, más művészi-esztétikai törvényeknek engedelmessé válik, új alkotássá válik, izig-vérgy népvé. Csak azt őriz meg a szájhagyomány hosszú évszázadon át, amit saját szája íze szerint alakított, formált, magáénak érzett.

Van egy érdekes balladánk: *Kádár István*, amelyet ha összevetünk az eredeti szöveggel, a vitézi siratóval; tanúi lehetünk annak a mozzanatnak, amikor a nép átvéve egy műköltő szövegét, rajta az első izlése szerinti és a ballada törvényeinek megfelelő kihagyásokat, simitásokat teszi — elindítja a népballadává fejlődés útján.

Ködi Farkas János írta ezt az éneket 1658-ban. Ez év szeptemberében halt hősi halált Kádár István, II. Rákóczi György vitéze, a nép kedvelt hőse, a tatárok ellen vívott harcban Berettyóújfalunál mellett. Szerette a népet; „Mert az szegénységet soha nem prédálta, Ha más rontotta is, Kádár oltalmazta...” Ez lehet az oka annak, hogy a nép szinte napjainkig megőrizte emlékét. Igaz, hogy már a múlt században kevesen tudták élelnekni a balladát. „Kádár István énekét is csak egyes családok tudják, nem közkeletű...” írja Kálmány Lajos. (*Népköltési Hagyatéka* I. 89. l. Idézi Takács, 115. l.) Ennek a magános elterjedtségnek a magyarázata: „Izoláltságukban lényegében az epikus énekeknek az énekeshez való kötődése fejeződik ki.” (Takács, 110. l.)

A gyűjtők megfigyelései szerint ez az izoláltság sokszor egy családon belül is észrevehető. Van olyan „nóta”, amelyiket csak az anya ismeri, a család többi tagjai nem. Legfeljebb csak itt-ott tudnak közbedúdolni, ha szóba kerül. Az áthagyományozás útja nem mindig egyenes, nyomkövethető. Nem biztos, hogy az anyától meg fogja tanulni a leánya. Lehet, hogy csak az unokája, vagy valaki más. Ezt a jelenséget figyelte meg Kálmány is, a Kádár István énekével kapcsolatban.

Ködi Farkas János verse ismert és népszerű volt (Szöveggyűjt. 849—50. l.). Számos

kézirata maradt fenn, több ponyva-kiadása is ismeretes. Valószínű, kevéssel a gázos eset után a nép már énekelte. — Takács Lajos a már többször idézett könyvében rámutat arra, hogy az újabbkeletű balladák milyen szoros kapcsolatban állottak a vásári históriákkal. Említ olyan nyomtatványt, amely „Bogár Imre ismert balladáját közli históriaként, vagy a Tiszaparton megölt csikós történetét — egész csekély változtatással. — Majd így folytatja: „és így sorolhatnánk tovább a példákat, amelyek azt bizonyítják, hogy a balladák közvetlen hatással is voltak a históriákra: a balladák nyomán számtalan hírfeldolgozás történt.” (24. l.) Kádár István balladája kétségtelenül fordított eset. Az énekből vált ki a ballada. A szóbeli hagyományozás törvényei szerint, a népi gondolkodásmód elhagyott belőle minden felesleges, nem balladához tartozó elemet. Az ének 39 versszakából meghagyta a legdrámaibb négy strófát: az elsőt, tizenharmadikat, tizennegyediket és a tizenötödiket. Tudunk olyan változatról is, amely az ének kevésbé balladás részeit is megőrizte. Kétségtelen; a kásonújfalusi változat a legsiszoltabb, legkialakultabb. Nézzük most meg, hogy a kiválasztáson kívül változtatott-e valamit a nép Ködi Farkas János szövegén.

Az első strófa a jeremiádok hangjára emlékeztető komorsággal adja meg az egész történet alaphangulatát. Át is vette a ballada, szinte változtatás nélkül. Csupán a harmadik sor „Az búnak, bánatnak...” helyett áll: „Sok búnak, bánatnak...” A tizenharmadik már a csata kellős közepén mutatja a hőst. Egyedüli mentességét, Jézust szólítja, mert sehonnan nem jön segítség. Itt sem lényegesek az eltérések. A második sor: „Mondván, jöjj el, isten én segítségemre, ...” helyett erőteljesebb valamivel a balladai „Mondván: — Uram, Jézus, jöjj segítségemre!” Ez azonban nem érinti a szöveg lényegét. Ugyancsak elhanyagolható a negyedik sor szórend cseréje is. Talán a tizennegyedikben a „Vidd el, fiam, innét az zászlót más útra, ...” sor megváltoztatása ilyen formán: „— Vidd el, fiam, vidd el az zászlót más útra!”; mutatja a szövegnek a ballada felé való eltolódását a részletekben is. A tizenötödikben is elenyésző a két szöveg különbsége. Kádár István hősieen vállalja a halált: „Kiontom véretem én szegény hazámért, ...”

Mire lehet ebből következtetni, hogy a nép ilyen formában vette át Ködi Farkas János, azaz egy műköltő versét; alig változtatott rajta és mégis ballada lett belőle. Ennek az a magyarázata, hogy népballadánk világa, különösen a történelmi balladáké, rokon hősi költészetünk, epikánk szellemével. Vitézi verseink azt a funkciót

töltötték be a maguk korában, amit a hősi epika annak idején. Népballadánk a valamikori hősi epika hagyományát őrzik töredékes formában, a ballada sajátosságos műfaji viszonyai között. A rokonságot a valószínű közös formulák is alátámasztják. Ilyen közös fordulatok: „gyalogutat vág — szekérutat csap”, „kiontom vérem”, hogy csak a leggyakoribbakat említssem. Csanádi és Vargyas ezt írja az előszóban erről: „A hősköltészetet váltja fel több európai népnél a késői középkorban — egyeseknél talán már a XII. században — mint következő fok, a ballada.” Következő fok olyan értelemben, hogy a hősköltészet idő folyamán széttörtedezett, pusztulásnak indult. Tartalmi és egyes formai elemei is felszívódtak a balladába és így a népballada egyenes folytatása a régi epikus, hősi hagyományoknak rövidebb, drámaibb, zártabb formában.

E kiterő után visszatérek a könyv méltatására. A könyv kettős célt szolgál: tudományos és népszerűsítő célt. Az előző is ezeknek a szempontoknak a figyelembevételével íródott. Hangvétele igen szerencsés. Élvezetes olvasmány. Minden lényeges dologról értesülünk, amit a népballadáról tudni kell. Nem arra törekszik — igen helyesen —, hogy nyitott kérdéseket feszegetsen, próbáljon eldönteni, hanem összefogja az eredményeket. Nem kísérli meg a népballada meghatározását, helyette alapos kimerítő jellemzést ad: Milyen a balladában ábrázolt világ, a mondanivaló, szemlélet, stílus jellemző tulajdonságai, fogalmazási, verselési sajátosságok stb. Külön dicséret, elismerés illeti az előző stílusát. Gördülékeny, színes, világos, sok tekintetben követendő, szép értekező próza. Egyedül az első mondatával nem értet egyet: „A népeknek nem mindig volt irodalmuk, de mindig volt költészetük.” Erősen emlékeztet az írás nélkül nincs irodalom elvére, ez pedig ma már elfogadhatatlan; éppen a népköltészetet és ezen belül a népballadákat zárja ki az irodalmi vizsgálódások köréből.

A szövegek kiválasztása is a legnagyobb körültekintéssel történt. Figyelembe vettem a szerzők minden hozzáférhető nyomtatványt és kéziratot, nagy gondot fordítottak a változatok megválasztására is. „Azon voltunk, hogy a legköltőibb, legjellemzőbb változatokat válogassuk össze.” (411. l.) Az azonos értékűek közül a kevésbé ismertet közlik. A csoportosítás volt az egyik legnehezebb kérdés. Mervezen alkalmazni egységes szempontot, aligha vezetett volna eredményre. Néhány esetet kivéve, egységesnek éreztük az időbeli egymásutánt. (Erről részletesen szólnak a 411. lapon.) 225 balladaszöveget tartalmaz a kötet, nem számítva a jegyzetekben közölt változatokat. Komoly, értékes munkát végeztek a szerzők.

A szövegközlés alkalmazkodik a nagyközönség igényeihez. Elmaradtak a helyesírási sajátosságok, fonetikai jelek. A moldvai-csángó szövegeket pedig erőteljesen ártírták. Szigorú filológus szemmel ezek hiányosságok, hibák. A könyv célja, rendeltetése azonban mindezt kielégítően megmagyarázza.

A népköltészet kedvelőinek és a szakembereknek egyaránt nagy öröme van, hogy megjelent ez a könyv: legteljesebb balladagyűjteményünk, reprezentatív köntösben.

Tarnóc Márton

MIKES KELEMEN: TÖRÖKORSZÁGI LEVELEK

Sajtó alá rendezte Bisztray Gyula. A jegyzeteket összeállította és a bevezetőt írta Barta János. Bp. 1958. Szépirodalmi K. 3871.

A Magyar Klasszikusok sorozatában méltán foglal helyet a régi magyar széppróza legszebb darabja, Mikes leveleskönyve. A kilencedik kiadás alkalmából idézzük Toldy Ferencet, aki a *Törökországi Levelek* írójának klasszikus értékét első ízben fogalmazta meg. „Hogy pedig azt a *Magyar Nemzet Classicus Írói* során adám, abban, úgy hiszem, mind a kritika, mind az olvasó közönség helyeslével találkozem. Nem csak korának csúcán áll Mikes munkája a tartalom becsével, s az előadás soknemű szépségeivel egyaránt: hanem szól az minden koroknak; mert az elme és érzület e ritka szövetsége-, vidor kedélyessége, gyakorlati bölcsessége és erkölcsi súlyával, gyönyörködtető és nemesítő erejét nem vesztetheti el, míg a magyar kebel a valódi szép és jó iránti fogékonyságát híven megőrzendi.” (Zágoni Mikes Kelemen *Törökországi Levelei*. Bp. 1861, Heckenast. 246. l.)

Csaknem egy évszázad távlatából tekintünk ma vissza arra a pillanatra, amikor az irodalomtörténetírás Mikes Kelemen a magyar próza klasszikusai közé fogadta. Mikes *Leveleinek* elévülhetetlen érdeme a Rákóczi szabadságharc hagyományának ébrentartása, a hazaszeretet eszményének keresetlen, őszinte átélése és művészi megőrkítése. Nem kevésbé jelentős mozzanat a művészi ösztönnek az a megnyilvánulása, mely a személyességet hordozó stílus és előadásmód révén új fejlődési fokozatot képvisel a magyar széppróza történetében. Az irodalomtörténeteszek elsőrendű feladata nemzeti örökségünk gondozása és a mai nemzedék részére való átadása, korszerű formában, szocialista kultúránk élő hagyományaként.

E célkitűzésnek tesznek eleget a sorozat szerkesztői, s az egyes kötetekben ezért is foglal el fontos helyet a szövegűrségre való törekvés. A sorozat legjobb kötetei éppen azok, amelyek a már megjelent kritikai szövegkiadások nyomán készültek, jelezve a tudományos és népszerűsítő munka kapcsolatának fontosságát. A Mikes műveinek folyamatban levő szövegkiadási munkálatai alapján remélhető, hogy a legközelebbi népszerű Mikes-könyv is kritikai szöveg szerint

lát majd napvilágot. A jelen kötet szövegéről ugyanis megállapítható, hogy nem jobb az ötven évvel ezelőttinél. A kézirat mellőzése ez esetben felrovandó a sajtó alá rendezőnek; több gondosságot várt az olvasó a két évvel korábban megjelent Szigeti József Mikes könyvének szövegkritikája után.

Bisztray látszólag egyszerű és helyes megoldást választott, amikor egyetlen kiadást, mégpedig Császár Elemér 1905-ben megjelent szövegkiadását vette alapul. E kötet erénye, hogy Császár az eredeti hangalak megőrzésére törekedett benne, s az eredeti kéziratot használta. Az új sajtó alá rendezőnek azonban nem lett volna szabad megelégednie az általános szakvéleménnyel, és nem ártott volna a kézirattal való próbaszerű összevetéssel a szöveg hitelességét ellenőrizni. Az alábbiakban röviden összegezzük a kéziratnak és a Bisztray által közölt szöveg vizsgálatának tanulságait.

1. A Császár-féle pontatlan szövegközléseket Bisztray javítás nélkül vette át. A *hiányzó szöveget* szögletes zárójelbe tesszük és az eredeti kézirat szerint közöljük.

19. levél:

De azt nem tudja kéd, ki háznál lakunk — távul azt mondhatná valaki, hogy valamely főispány [háza, pedig korám sem jó ispány] a gazdánk, mindazonáltal talám elmondhatni főispányának a rókák között;

64. levél:

csaknem mindenkoron egyaránsu étellel és itallal élnek, [a sok féle étellel] gyomrukát meg nem terhelik,

74. levél:

mért az asszonyok akkor is csak asszonyok voltának, valamint mostanában: azaz, hogy a cifraságot akkor is szerették — arany perecet, fülbenvalót [küldöttének nekik jegyben, most meg nevetnök, hogy ha látnánk olyan pásztornéket, akik arany fülben valót] visellének — mostani időben aztot nem jovallanám.

75. levél:

De tegnap ismét más ellenség hajta ide bennünket, [táborban] aki előtt a Dárius hada is elszaladott volna.